

Gotlands runinskrifter 3

Endre socken

G 223 – G 225

Helmer Gustavson (G 225) och Thorgunn Snædal

Endre kyrka

Av en absidkyrka från 1100-talets senare del återstår endast tornet, som påbyggdes i mitten av 1300-talet, och en nu igenmurad rundbågig portal på sydfasaden. Nordportalen tillkom vid en ombyggnad i början av 1200-talet, medan det rakslutna koret och sakristian uppfördes vid mitten av 1200-talet. Långhuset härstammar från omkring 1300. Den första putsinskriften uppmärksammades år 1989; de andra 1990, 1993 och 1995.

223. Endre kyrka

Litteratur: Th. Snædal, Rapport till RAÄ 7.9.1990 (ATA); Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16, 2002).

Avbildningar: R. Hejdström, foto 1989 (Gotlands Fornsal).

Fem runinskrifter ristade i putsen i korets norra vägg.

a. I samband med förberedelser till en TV-inspelning 1989 av en rekonstruerad medeltida gudstjänst uppmärksammade Sven-Erik Pernler en runristning i kalkputsen i korets norra vägg, 63 cm till höger om sakristidörren och 125 cm ovanför det mellersta trappsteget i korttrappan. Runorna är 2-2,5 cm höga.

Inskrift:

...-trsrasmus...

5

G 223a. Foto: Bengt A. Lundberg 1993.

Till läsningen: Det första tecknet finns i kanten av en skada, där syns rester av ett lodrätt streck; mitt på och till höger om detta streck ansluter sig ett diagonalt streck; runan kan ha varit **n**. 2 **t** är säker, ensidig bistav. I 3 **r** är huvudstaven och den högra bistaven mycket grunda, runan är dock säker. 4 **s** är ett gotlands-**s**, det tredje ledet är ganska långt; 10 **s** har samma form. 5 **r** är säker. I 6 **a** är den nedre delen av huvudstaven ytterst grund; bistaven når ända ned till huvudstavens bas. 7 **s**, 8 **m**, 9 **u** och 10 **s** är alla säkra.

Det kan inte uteslutas att helgonnamnet (E)rasmus återges i runföljden. Sankt Erasmus var en av nödhjälparna och firades i alla stift. Han har dock inte lämnat några spår i de gotländska kyrkorna.

b. Vid granskning av den ovannämnda inskriften i april 1990 upptäcktes ytterligare tre runor, 5,5 cm höga, 45 cm längre ned på väggen.

Inskrift:

...**baa**...

G 223b. Foto: Bengt A. Lundberg 1993.

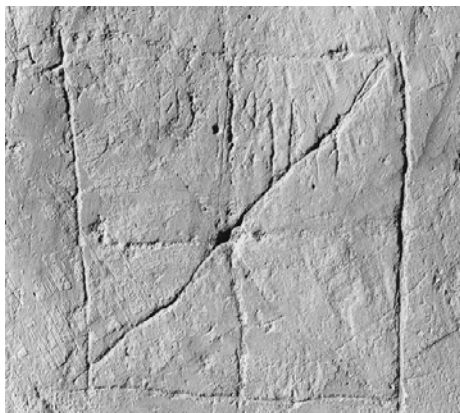
I **b**-runans nedre ögla finns en grund fördjupning som kan vara rester av en stingning. **a**-runorna har ensidig bistav.

c. Vid samma tillfälle uppmärksammades till vänster om och mellan inskrifterna a. och b. en inristad kvadrat. Den är geometriskt indelad i trekanter. I dess övre del finns rester av en runinskrift bestående av 8 tecken, omkring 3,5 cm höga.

Inskrift:

...---**dtib-a**...

5

G 223c. Foto: Bengt A. Lundberg 1993

Till läsningen: Runa 1 har möjligen varit **k**. Av runorna 2 och 3 återstår diffusa rester av huvudstavarna. 4 **d** består av en tydligt stungen huvudstav; till vänster om huvudstavens topp finns en diagonal linje som ansluter till huvudstavens topp. Den uppfattas som en **t**-bistav och runan läses som **d**. I 5 **t** är huvudstaven mycket diffus på mitten, bistaven säker. 6 **i** säker. Av runa 7 **b** återstår huvudstaven och bistavens övre ögla; av den nedre ögla återstår övre delen och eventuellt ansättningen mot huvudstaven. Partiet är dock diffust och runan kan möjligen ha varit **r**. Över runans nedre del och över de följande runorna går en av de diagonala linjerna i den indelade kvadraten, vilket försvårar läsningen av dessa runor. Eventuell bistav på mitten av runa 8 kan här ha gått förlorad. 9 **a** har ensidig bistav, strax nedanför det ställe där diagonallinjen skär över huvudstaven.

I samband med att runinskrifterna i kyrkan fotograferades i maj 1993 upptäcktes ytterligare ett par runinskrifter (d. och e.) på korväggen.

d. Snett till vänster om kvadratens nedre vänstra hörn finns tre runor, 3,1-4 cm höga.

Inskrift:

...rap...

Huvudstaven i 1 **r** är mycket diffus.

e. 93 cm till höger om sakristidörren finns rester av en runinskrift på tre rader. Den översta raden består av 13 tecken, 3 cm höga, av vilka inget med säkerhet kan typbestämmas. Den andra raden består av 10 lodräta streck, 2-2,5 cm höga, det kan röra sig om huvudstavar. Endast den nedersta raden är läsbar. Runorna är 2,5 cm höga.

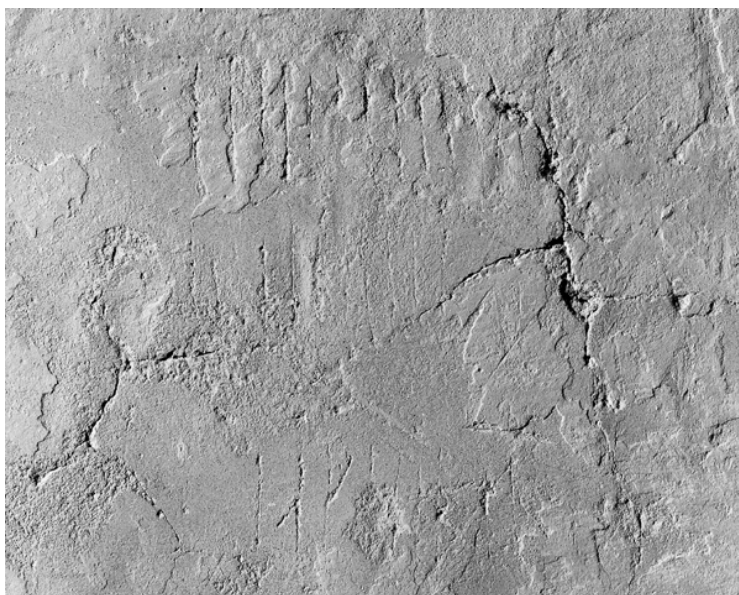
Inskrift:

iakaubar

5

Iakaupar

»Jakob.»

G 223e. Foto: Bengt A. Lundberg 1993.

Till läsningen: De tre första runorna är grunda men säkra. I 4 **a** är bistaven och huvudstavens nedre del mycket diffusa på grund av en skada i putsytan. 5 **u** är ytterst diffus, särskilt bistavens ansättning mot huvudstaven. Bistaven i 6 **b** är diffus men säker. Av bistaven i 7 **a** återstår endast mycket diffusa rester. 8 **r** är säker.

Namnet *Iakobr*, (*Iakaupar*) hör till de vanligaste i det gotländska runmaterialet med närmare 30 belägg, se vidare G 151 och Th. Snædal (2002), s. 264.

224. Endre kyrka

Litteratur: Helmer Gustavson, Nytt om Runer 1996, s. 16; Th Snædal, rapport till RAÄ 12.09.95 (ATA); Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16, 2002), s. 172.

Under en restaurering av kyrkans inre våren 1995 upptäcktes en runinskrift i sakristian. Den är ristad i putsen på norra väggen, omkring 107 cm till höger om sakristidörren och 168 cm över golvnivån, omedelbart ovanför väggnischen. Inskriftens längd är 29 cm, runornas höjd är 4-6 cm.

Inskrift:

...skr--f : i skrupkufa

5 10 15

...skraif(?) ī skrūðkufa.

»... skrev(?) i sakristian.»

G 224. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Till läsningen: 1 **s** är av normaltyp, 5,8 cm hög, säker. 2 **k** är säker, 52 mm. Av runa tre återstår nedre delen av huvudstaven och nedre delen av en bistav diagonalställd mot huvudstaven; runan har troligen varit **r**.

Av runorna 4 och 5 återstår nedre delen av huvudstaven; inga spår av eventuella bistavar. 6 **f** är säker, huvudstavens topp och bistavarnas övre delar saknas. Därefter skiljetecken i form av två punkter (kolon). 7 **i** är diffus men säker. 8 **s** är av normaltyp. 9 **k** är skadad av ett bortfall av putsen som också skadat nedre delen av 10 **r** som har en smal nederdel. 11 **u** är säker. 12 **þ** är säker, runan har stor påse. 13 **k** är säker, bistaven går högre upp än huvudstaven. 14 **u** är grund men säker, i 15 **f** är huvudstavens nedre del diffus, runan dock säker. 16 **a** är säker. Inga spår av runor kunde konstateras före runa 1 eller efter runa 16.

Ordet *skrūðkufi* 'sakristia' är inte tidigare belagt. Det tycks vara en gotländsk variation på fvn. *skrūðhūs* (lat. *vestiarium*), som tidigt användes i Norge och på Island (H. E. Lidén, *Skrudhus*. I: KLN 15. 1970, sp. 707 ff.). Fsv. *kovi*, isl. *kofi*, 'koja, jordkammare', användes i kyrkliga sammanhang som beteckning på celler eller eremithålor (J. Fritzner 1 s. 312, K. F. Söderwall 1 s. 689, Schlyter s. 354: 'afskildt kapell l. sidobyggnad i en kyrka'). Runbelägget visar att ordet *kufi* har funnits i forngutniskan och där haft liknande betydelse som i övriga Norden.

Sakristian är uppförd vid mitten eller senare delen av 1200-talet. Inskriften är svår att tidsfästa, men den är troligen betydligt yngre. Den starka böjningen av verbet tyder på senmedeltiden, troligen 1400-talet (Th. Snædal a.a. s. 172). **s**-runorna har dock normal form och inte den gotländska form som dominerade från 1300-talet och framåt, vilket möjligen kan tyda på att inskriften är något äldre än så.

225. Svenskens, Endre socken. Nu i Statens historiska museum

Litteratur: F44, 282. H. Rydh, (i Svenska Dagbladet 13/11 1919, s. 6), En vikingatida spjutspets med runinskrift (i *Runer og Rids*. Festskrift til Lis Jacobsen 29. Januar 1952. Köpenhamn 1952), s. 27 f., O. v. Friesen,

Spjutbladet med runinskrift från Svenskens i Endre (i *Gotländska studier tillägnade Richard Steffen* = *Gotländskt arkiv* 14, 1942), s. 33 ff.,

Personal names of the type *Bótołfr*. A late Scandinavian group of names of English origin (i *A philological miscellany presented to Eilert Ekwall*. Uppsala 1942= *Studia Neophilologica* 14); E. Ebel, *Die Terminologie der Runentechnik*. Göttingen 1963, s. 33; L. Musset, *Introduction à la runologie*. Paris 1965, s. 299, 405; I. Sanness Johnsen, *Stuttruner i vikingetidens innskrifter*. Oslo 1968, s. 57; W. Krause, *Runen* (Sammlung Göschen 1244/1244a. Berlin 1970), s. 100 f.; K. Düwel, *Runeninschriften auf Waffen* (i *Arbeiten zur Frühmittelalterforschung. Schriftenreihe des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*. 1. Band *Wörter und Sachen im Lichte der Bezeichnungsforschung*. Münster 1981), s. 162; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi*. (Runrön 16, 2002), s. 60 f.; P. Larsson, *Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter*. (Runrön 17, 2002), s. 46; F. E. Grünzweig, *Runeninschriften auf Waffen* *Inschriften vom 2. Jahrhundert n. Chr. bis ins Hochmittelalter* (Wiener Studien zur Skandinavistik. Band 11. Wien 2004), s. 144 ff.; L. Thunmark-Nylén, *Die Wikingerzeit Gotlands III* (2006), s. 229, 304, 307 och 308.

Äldre avbildningar: O. v. Friesen, a.a. s. 36 f. (foto av inskriften), s. 36 f. (teckningar av O. Sörling av spjutspetsen, runinskriften och orneringen; O. Sörlings teckningar äldst publicerade i SvD 13/11 1919; H. Rydh, a.a. s. 28 (O. Sörlings teckningar); K. Düwel, a.a. avbildning 17 (foto av runinskriften), bildsida xi.

Spjutspets av järn med runinskrift. 1917 förvärvat av Statens historiska museum, där den har inventarienummer 15 928. Spjutspetsen påträffades 1917, när lantbrukaren Karl Johan Malt i Svenskens i Endre socken dikade en åker i mellan Svenskens i Endre socken och Stora Vede i Follingbo. Enligt Lena Thunmark Nylén (2006, s. 304, n. 69) kan fyndplatsen vara Vede i Follingbo sn. Spjutspetsen har här registrerats under Svenskens i Endre socken, då den i litteraturen är väl känd som spjutbladet eller spjutspetsen från Svenskens i Endre.

Eftersom spjutspetsen var täckt av rost, dröjde det till 1919, innan man uppmärksammade att den hade utgjort en del av ett vapen av mindre vanligt slag. Vid konserveringsarbetet upptäckte nämligen konservatorn Erik Sörling att holken var ornerad med silverinläggningar och att två vertikala mot varandra ställda fält av silver, vilka löper upp mot spjutbladets egg, är ristade med runor. Hanna Rydh som vid denna tid studerade vikingatida ornamentik fick uppgifter om upptäckten och publicerade ett meddelande om spjutspetsen i Svenska Dagbladet. Sune Lindquist, då amanuens vid Historiska museet, meddelade O. v. Friesen Sörlings upptäckt och O. v. Friesen undersökte runinskriften den 17 november 1919. Efter en förnyad undersökning i juli 1934 publicerade han resultatet av sina undersökningar i Gotländskt arkiv 1942.

Eggarna är skadade och spjutspetsen är inte bevarad i sin helhet utan har kompletterats med ”harts massa” vid konserveringen. Nuvarande längd 51 cm, därav hals och holk 15,5 cm, största bevarade bredd (eggackarna) 2,7 cm. Hals och holk är silvertauscherade. På holken finns tre smala tvärfält, på den mittersta ett ”bandslingedjur” och på det övre och nedre fältet ett slags trappgavelsmönster. Mellan fälten är yttäckande metallornering med tvinnad silvertråd inlagd. På själva halsen finns lodräta fält omväxlande med bandflättnöster och två fält med runor.

G 225. Helhetsbild av spjutspetsen. Foto: Bengt A. Lundberg 1997.

Hubert Hydman vid Riksantikvarieämbetets Teknisk-Antikvariska avdelning har granskat spjutspetsen ur tillverkningsynpunkt och konstaterat att holken är dekorerad med silverinläggningar i järnet. Dekoren är uppbyggd av omväxlande vridna och raka trådar, som lagts intill varandra, och av större silverytor, som skurits igenom med stickel och fyllts med ett svart nielloliknande ämne. Runorna är anbragta på två avlånga silverytor som är inarbetade i järnet i två mot varandra ställda

fält i halsen. Runorna är inristade med en stickel med rundad egg. Linjerna är ganska ojämna och inte stuckna i ett enda moment utan ger intryck av att ha tillkommit genom att stickeln skjutits framåt ett antal gånger, vilket givit linjerna ett ojämnt, jockigt utseende. Sannolikt har ristaren linjerat runorna, innan han gav dem den slutliga formen. En tunt skuren linje längs den ena ristningsytan har av O. v. Friesen tolkats såsom dragen till ledning vid runornas utformning. Vid några tillfällen har stickeln farit iväg för ristaren och åstadkommit ryttare.

Studiet i mikroskop visar att runorna och den sticklade ornamentiken har samma jockiga och taggiga linjer. Enligt H. Hydman har ornamentiken och runorna tillkommit vid samma tillfälle och graverats med samma instrument. De är dessutom fyllda med samma niellolikhande massa, vilket enligt honom torde utesluta att runorna skulle ha tillkommit vid ett senare tillfälle. Utan tvivel har alltså den som förfärdigat ornamentiken samtidigt gjort runinskriften.

Första delen av inskriften är 22 mm lång, den andra 22,5 mm. Inskriften på de två silverytorna läses nedifrån och upp mot spetsen. Runornas höjd varierar mellan 4 och 5 mm, med undantag av runorna närmast spetsarna. Runorna där är något kortare, eftersom ristningsytorna smalnar av.

Inskrift:

rani : a ḡ ḃ n u i k u r | b u t f u s : f a i [i]
 5 10 15 20

Rani ā þann vigur. Bōtfōss fāði

»Rane äger detta spjut. Botfus ristade.»

G 225. Sidan a av spjutet. Foto: Bengt A. Lundberg 1997.

G 225. Sidan b av spjutet. Foto: Bengt A. Lundberg 1997.

Till läsningen: Inskriftens uppgift om ägaren återges här först. Men det är möjligt att ristaren som också är tillverkaren av spjutspetsen avsett att tillverkaruppgiften skulle läsas först. Jämför inskrifterna på NIyR 28 Korsøygarden och NIyR 189 Rike. Övre delen av bistaven i 1 **r** är mjukt svängd, benet rakt. 2 **a** har en ensidig bistav snett nedåt vänster. Bistaven är kort och bred och har en ojämn botten. 0,6 mm till höger om 2 **a** tunt och grunt lodrätt streck, som ger inryck av att ha varit ansatsen till en runa, som inte fullbordats. På mitten är det mycket smalt, medan övriga delar är något bredare och ojämna. Möjligen har det ursprungligen varit sticklat. Avståndet mellan strecket och 2 **a** avsevärt mindre än det gängse avståndet mellan runorna i inskriften. Sannolikt har ristaren tyckt att runan skulle komma alltför nära 2 **a** och därför försökt avlägsna den med polerstål. 3 **n** har ensidig bistav snett

nedåt höger. Skiljetecknet efter 4 **i** består av två stick, det ena placerat ovanför det andra. De nedre består egentligen av två stick som har gått i varandra. Avsikten har varit att åstadkomma ett skiljetecken med tre stick. 5 **a** har en dubbelsidig bistav snett nedåt vänster snett uppåt höger som är placerad något över huvudstavens mitt. Bistaven till vänster är något deformerad av en liten metalltunga, den högra är ytterst kort. 6 **q** har två ensidiga bistavar snett nedåt höger. Den övre bistaven är ansatt invid huvudstavens topp och formellt skulle runan kunna läsas som en bindruna **īn** eller **ñī**. 7 **p** har en stor och mjukt svängd bistav. 8 **n** har dubbelsidig bistav snett uppåt vänster snett nedåt höger. Den högra bistaven är avsevärt kortare än den vänstra. Mikroskopet visar att huvudstaven skurits först, därefter bistaven. Bistaven i 9 **u** är ansatt strax ovanför huvudstavens mitt och dess nedre del löper parallellt med huvudstaven. 10 **i** är bred och djup. Bistaven i 11 **k** når ej upp i jämnhöjd med huvudstavens topp. I 12 **u** utgår bistaven från huvudstaven ett stycke nedanför toppen. Bistaven är mycket bred, varför avståndet mellan huvudstav och bistav är ringa. 13 **r** är något kortare än övriga runor, eftersom ristningsytan smalnar av. Bistavens svängda form visar att runan skall läsas som **r**. Till höger om 13 **r** finns en svagt bågformad spricka i den tauscherade silverytan. 14 **b** inleder inskriften på den motstående sidan. Den består av en lodrät huvudstav och två parallella dubbelsidiga bistavar snett uppåt höger. Den övre bistaven till höger om huvudstaven är något otydlig på grund av en tryckskada. I 16 **t** utgår bistaven från en punkt strax under huvudstavens topp och går snett uppåt höger. Den når ej upp i jämnhöjd med huvudstavens topp. Lågt ansatta bistavar i 17 **f**, likaså i 20 **f**. På grund av en spricka i silvret nästan parallellt med huvudstaven i 18 **u** ger huvudstaven på foto ett intryck av att vara mycket bred. 19 **s** är treledat. Efter 19 **s** ett skiljetecken i form av tre ovanför varandra placerade lodräta stick. 21 **a** har dubbelsidig bistav snett nedåt vänster sett uppåt höger. 22 **i** består av en bred lodrät linje fylld med niello. Runan är kortare än övriga runor, eftersom skriftytan smalnar av. Här finns inga säkra spår av

någon bistav. 1,1 mm till höger om 22 **i** finns vänstra kanten av en huvudstav bevarad. Resten av runan är borta i brottet. Äldre foton visar att runa 23 varit en runa **i**, som gått förlorad, då ett stycke av silvret gick av vid den brottanvisning som huvudstaven i runa 23 utgjorde.

Den metalltekniska analysen visar att runorna och ornamentiken har tillkommit samtidigt och gjorts av samma person. Att så var fallet förmodade också O. v. Friesen, som vid sin undersökning fick använda fotografier, eftersom han inte hade möjlighet att granska originalet. Rane var beställaren av vapnet och önskade ange att han var ägaren. Att Botfos namn också ristades in kan bero på att han var en framstående gotländsk vapen- och silversmed. Hans runkunskap var däremot obetydlig eller ingen alls. Möjligen har han använt en förlaga, som han har missförstått, och detta återspeglas då både i runformerna och runortografin.

Runformerna är med ett undantag de som man kan vänta i en gotländsk inskrift från senare delen av tidig vikingatid. Undantaget är formen för **t**-runan där bistaven går snett uppåt höger från huvudstaven. Denna form förekommer bara i äldre inskrifter som Forsaringen och Gurstens- och Kärnbostenarna. Eftersom det inledande **rani** snarast svarar mot det i fornnordiskan välbestyrkta mansnamnet fvn. *Hrani* och **uikur** rimligen återger en forngutnisk form *vigur* 'spjut', jämför det från fornisländskan kända *vigr*, fem. 'kastspjut', är det rimligt att med O. v. Friesen förvänta att runorna 5-8 **aqpn** ingår i ett uttryck för att ange Rane som ägare till spjutet. Problemet är hur runföljden skall förstås mer precist. O. v. Friesen uppfattar 5 **a** som pres. ind. 3. pers. sing. av det forngutniska preterito-presentiska verbet *aiga* 'äga', och 8 **n** som en vändruna för **a** i ett **pa**, dvs. ack. sing. fem. av demonstrativet *sa*(*R*). Runföljden **aq** ser han som en skrivning för *a* under den övergångsperiod då onasalerat *a* kunde återges med både **a**-runan och åsrunan. Ristaren stod tveksam inför vilket tecken han skulle välja och ristade båda i stället för ettdera (för sådana eventuella exempel se H. Williams, 1990, Åsrunan.

Användning och ljudvärde i svenska runinskrifter, s. 45, n. 8). Vad som skulle kunna tala för att 8 **n** skall förstås som ett spegelvänt **a** är att inskriftens enda säkra **n**-runa har ensidig bistav, medan **a** tecknas med både ensidig och dubbelsidig bistav. I så fall skulle det inte röra sig om en alternativ felristning av demonstrativet i ack. sing. mask. **þan** med en omkastning av **þa**. Det skall dock nämnas att varierande långkvist- och kortkvistformer av **n** och **a** förekommer under den nämnda perioden. Förekomsten av en **a**-runa i namnet *Rani* bidrar inte till något klargörande. Alternativet förutsätter att *vigur* i forngutniskan haft maskulint genus. Enligt O. v. Friesen kan forngutniskans *vigur* eventuellt vara ett lån från det fornengelska maskulina substantivet *wigur* med osynkoperat *u*.

Inskriftens **uikur** är problematiskt. Den förmodligen av Hjalmar Falks *Die altnordische Waffenkunde* (1914), s. 73 f. föranledda förmodan hos O. v. Friesen att det kan vara ett lån från fornengelskans *wigur* kan uteslutas. Bakgrunden torde vara beläggen *wígár*, *wégures* under lexemet *wíg-gár* i J. Bosworths *An Anglo-Saxon Dictionary* (1898), s.1221. Enligt ett meddelande 2007 till författaren från Ian Cameron McDougall vid Dictionary of Old English Project i Tororonto återfinns de två beläggen som glossor i handskriften British Library MS. Additional 32246, 11 v. Källan för dessa glossor är Isidor av Sevillas *Etymologiae*, 18.7.5 och 18.7.8. Ian Cameron McDougall bedömer både 'wigar' och 'wegures' som former av en sammansättning *wíg-gár* m. 'stridsspjut'. Skrivningen *-gur-* i stället för *-gar-* torde bero på att skrivaren felaktigt kopierat ett öppet *a* i en tidigare handskrift som bokstaven *u*. Reduktionen av *-gg-* till *-g-* är inte ovanlig i handskrifterna. Även det fornisl. *viḡor* (*viḡör* f. 'et Slags Kastevaaben', Fritzner), som anförts som spjutbeteckning och endast finns belagt i *Heimskringla* (C. R. Unger, Kristiania 1868), s. 537, torde kunna avföras ur diskussionen såsom avskrivningsfel (se A. Liestøl, art. Spjut i *KLNM* 16, sp. 510).

En diskussion av ursprunget för **uikur** förs lämpligen utifrån bildningar till roten **weik-* som i ordet (*en*)*vig* med långt *i* och utifrån ett stadium av roten **wei-*, **weið-* utvidgad med *-t* som i ordet *vidja* och därtill dialektordet *viger, viker* 'vidja, tunn, smidig gren', med som det tycks både mask. och fem. genus, där roten är utvidgad med *-k*. Båda orden med ursprungligt kort *i* (de Vries, *Alnordisches Etymologisches Wörterbuch*, art. *vigr* och C. Åneman, Om utvecklingen av gammalt kort *i* i ord av typen *vidja* i nordiska språk, 1970, s. 48, 60). Dialektordet är identiskt med det *vigr* f. 'kastspjut' i den isländska skaldediktningen, där ordet genomgått en betydelseutveckling 'smidig gren' till 'kastspjut', jfr nyisl. *vigur, -urs, -rar*, m. 'spjut', äldre *-rar, -rar*, f. (Íslensk Orðabók). Frågan är då om **uikur** återger ett ord som motsvarar det fornisl. *vigr* och hur förekomsten av **u** skall förklaras.

Huruvida en svarabhaktivokal kan uppträda i vikingatida runinskrifter och i så fall varför har diskuterats livligt, inte minst mot bakgrunden av att fallen är mycket få. Se D. A. Seip, *Norsk språkhistorie til omkring 1370* (1957), s. 72 f. och 137 ff. (fonotaktiska skäl och för att undvika brott i böjningssystemet) och L. Peterson, *Kvinnonamnens böjning i fornsvenska De ursprungligen starkt böjda namnen* (1981), s. 70 (lättare och tidigare efter stamstavelse på mer än en konsonant än efter enkel konsonant). För en mer ingående översikt och diskussion se P. Larsson (2002), s. 44 ff. och s. 53 f. Ett gotländskt exempel är mansnamnet *FarulfuR* (**farulfur**) i inskriften G 310 Hangvars kyrka som med sina runformer och ortografi och den ursprungliga bildstensformen med vågräta inskriftsband daterar stenen till senare delen av 800-talet. Hur runföljden **punur** i inskriften från 700-talet på kopparblecket G 361 Hallbjäns skall bedömas är osäkert. Ett mer omdiskuterat fall är **ulfur** i Ribe-inskriften som numera dateras till första hälften av 700-talet, möjligen dess första två decennier. Någon allmänt vedertagen förklaring av förekomsten av **u**-runan i den andra stavelsen i Ribeinskriften finns inte. En redovisning av hithörande diskussion lämnar O. Grønvik i *Arkiv för nordisk filologi* 114 (1998), s. 107 f. och P. Larsson (2002), s. 40, 46 f, 48 f. och 53. Att runan på 700-talet skulle återge den gamla

temavokalen i den urnordiska långstaviga rotbetonade *a*-stammen **wulfar* verkar inte troligt. Inte heller att runan **ᚱ** skulle återge ett sonantiskt tremulerande /r/, dvs. [r], som skulle kunna förklara ett tidigt vokalinskott. Möjligen rör det sig om svarabhakti där svarabhaktivokalen har påverkats av stamstavelets vokalkvalitet (M. Schulte, Grundfragen der Umlautsphonemisierung, 1998, s. 122). Samma orsak skulle kunna gälla svarabhaktivokalen i **farulfur** (P. Larsson a.a. s. 53). Enligt P. Larsson tycks endast fem inskrifter uppvisa belägg med svarabhaktivokal, alla *a*-stammar med undantag av **uester vestr** där *r* hör till stammen (ordet bildat med ett *tero*-suffix). Sonoranten *r* i *vestr* kan ha fungerat sonantiskt och underlättat inskottet av vokal. Det är möjligt att samma förhållande har gällt i fråga för spjutspetsens **uikur**, om det återger ett substantiv som svarar mot det fornisl. *vigr*, i vilket *r* tillhör stammen. Vokalkaraktären är dock anmärkningsvärd. I de gotländska runbeläggen med inskott av vokal från äldre medeltid och framåt – beläggen återfinns hos Th. Snædal (2002), s. 215 till vilka också **vestir : gārdum Vestergarðum** i G 42 Havdhems kyrka från tidigast 1400-talet kan adderas – uppträder *e* men också *a* och *i*, men inte *u*. I forngutniskan uppträder *u* endast efter *u* i föregående stavelse, äldst förmodligen i vissa vokalharmoniska ställningar enligt Herbert Gustavson Gutamålet En historisk-deskriptiv översikt 2 (1948), s. 71 f.

Ett alternativ skulle kunna vara att **uikur** återspeglar ett **vigurr* m., i så fall en yngre *r*-avledning till *vigr* f. med en mellanvokal *u*, jfr fornsv. *fiætur* m., 'fjätter', *iæður* m. 'kant' och *stavur* 'stör' och med *-rr* > *-r*. Bildningstypen är dock mycket svagt företrädd i de nordiska språken. Och att ordet inte i övrigt är belagt talar väl egentligen emot ett sådant antagande, även om det inte kan uteslutas som ett alternativ till ett *vigur* med ett svarabhakti-*u* som förmodats av Th. Snædal (2002), s. 215.

Frågan är om **uikur** kan återge en sammansättning som svarar mot det forneng. *wíg-gár*. Det första ledet *wíg-* är en bildning till **weik-* 'kämpa, betvinga' och det senare ledet utgörs av ett ord motsvarande det fornisl.

geirr (< germ. **gaizaz*). Det finns alltså inte någon koppling mellan fornisl. *vigr* och forneng. *wígárr* och det rör sig inte om något germanskt arvord som de Vries förmodar. Med tanke på den stabilitet den ursprungliga diftongen *ai* har i senare ledet i sammansättningar i forngutniskan, t.ex. i sammansatta namn på *-gaiRR* återger **uikur** knappast en sammansättning.

Runinskrifter på vapen är jämförelsevis mycket vanligare i inskriftsmaterialet med de äldre runorna än i det med de yngre, ungefär var tionde inskrift återfinns på vapen, medan de vikingatida (och medeltida) är försvinnande få. De förekommer nästan uteslutande på angreppsvapen. I Runeninschriften auf Waffen (1981) diskuterar K. Düwel runinskrifterna på de danska och nordtyska mossfynden, de runristade lans- och spjutfynden från 200-talet, de anglosaxiska runmärkta vapenfragmenten från 500-talet, vapnen på kontinenten med runor från 600-talet och de nordiska vapnen med de yngre runorna. K. Düwel avvisar uppfattningen att vapeninskrifterna har varit uteslutande magiska. Fynden av vapen med bokstavsinskrifter som består av latinska tillverkar- och ägarnamn talar för romerska förebilder för de inhemska inskrifterna ristade med runor. De två spjutspetsarna från Illerup med de stämplade inskrifterna **wagnijo** och den ristade likalydande inskriften på spjutspetsen från Vimose kan enligt M. Stoklund (Die Runen der römischen Kaiserzeit i Himlingøj – Seeland – Europa. Utg. Ulla Lund Hansen et alii. 1995), s. 334 f. också återspegla romerska influenser och avse fabriktionsuppgift eller namn på militär enhet. Att själva föremålet nämns i ägarformeln (spjutspetsens *vigur*, benämningen *sverð* på svärdsbeslaget IR1 Greenmount, Co. Louth, Irland) är däremot förmodligen ett självständigt inhemskt tillägg och hör hemma i slutet av vikingatiden och början av medeltiden. K. Düwels uppfattning löser inskrifterna från den isolering som en övervägande kultisk-magisk tolkning medför. Det utesluter inte förekomsten av andra inskriftstyper av magisk karaktär som t.ex. inskriften på fragmenten av lanskraftet från Kragehul. Inskrifterna på lans- och spjutbladen från 100- och 200-talet är enligt K. Düwel mestadels magisk-poetiska beteckningar, som riktas mot motståndarens försvarsvapen. De skall ”prövas”,

”attackeras” och övervinnas. Den aggressiva karaktären av germanernas vapenutrustning har också betonats av D. H. Green (*Language and history in the early Germanic world*, s. 69 f. 1998). De runristade vapnen torde ha varit ett slags symbolvapen som spelat en ställföreträdande roll för verkliga stridsvapnen. De med runor, symboler och tecken försedda vapnet kan även förstås som prakt- eller representationsvapen, som fick följa en socialt framstående man i graven. Som framgår av föremålsbeskrivningen har spjutet från Endre karaktären av praktvapen och har inte varit avsett för praktiskt bruk i strid.

K. Düwels framställning från 1981 kompletteras med uppgifter om senare fynd i F. E. Grünzweigs arbete *Runeninschriften auf Waffen* (2004), där varje inskrift beskrivs och analyseras med tonvikt på inskrifterna med de äldre runorna. Han avvisar att det rör sig om ett inflytande från de romerska vapeninskrifterna på de germanska och menar att något sådant inte kan postuleras. Lisbeth Imer har dock i kapitlet *Militærudstyr* s. 131 ff. i sin avhandling *Runer og runeindskrifter* (2007) övertygande påvisat att mästarinskrifter som kvalitetsmarkering liksom ägarinskrifter med runor på vapen från romersk järnålder skall ses mot en romersk bakgrund.

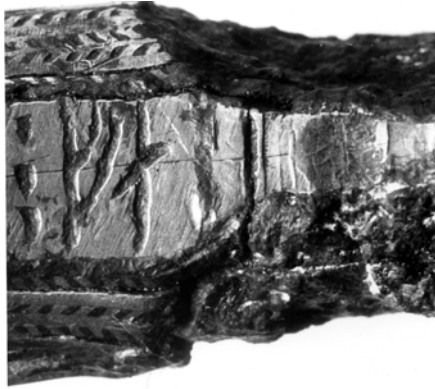
När det gäller de vikingatida och medeltida vapeninskrifterna kan de inte sägas bilda en speciell kategori. Inskrifter som Korsøygården, Greenmount och Rike hör till samma inskriftstyp som Svenskens och består mestadels av enkla ägar- och tillverkaruppgifter såsom i många andra vikingatida och medeltida föremålsinskrifter.

För stridsspjutet används substantivet *vigr* f. i skaldediktningen, där det tidigast är belagt hos Torbjörn hornklove c. 900. Uttryck som *flugr vigma* och *songr flugbeiddra vigma* (FJ 342, 551 och 572 resp. FJ 21) visar att det har avsett kastspjut.

Vapenbeteckningar och litterära utsagor visar att det främmande inflytandet på beväpningen i Norden var omfattande i äldre tid. Ibland

uttrycks det främmande ursprunget direkt som i *vigrar vestrønar* (Þórbjörn hornklofi, Haraldskvæði 8). Enligt V. Jansson i Nordisk Kultur 13, Vapen, 1943, s. 170 f. ger litterära källor vid handen att man i äldre tid begagnade (lätta) kastspjut, yxor och svärd. I senare tid använde man tyngre vapen, t.ex. spjut för hugg och stöt i närstrid och handgemäng. Vapnen i Eddan och skaldediktningen är i mycket av en annan karaktär än de i sagorna och den forndanska och fornsvenska litteraturen. Det kan bero på att de poetiska verken behandlar heroiska situationer och personer som kungar och jarlar, medan prosan ofta handlar om vanliga människor med mindre påkostad utrustning och återger händelser av mer vardaglig karaktär. Skillnaderna kan också ha en kronologisk bakgrund. De poetiska arbetena kan innehålla ålderdomliga ord för vapen, som en senare tid har slutat använda. Benämningarna har därigenom har försvunnit ur språket. Den rika terminologin i fornvästnordiskan har inte någon motsvarighet i östnordiskan. Det beror sannolikt inte på några sakliga skillnader i fråga om beväpningen utan på att man i Östnorden saknar skriftliga källor som motsvara det ålderdomliga språkmaterialet i Eddan och skaldediktningen. Ordet *vigur* på spjutbladet från Svensken kan vara ett indicium på att dessa äldre vapenbenämningar också funnits i östnordiskan.

Runföljden 20-23 **fai|i**], avser att återge 3 pers. sing. preteritum av verbet runsv. *fā* (< germ. **faihjan*) 'måla, förse med ristning, rista'. Såsom framgår av den redovisade läsningen finns det inga säkra spår av någon **þ**-bistav till runa 22 i runföljden 20-23 **faii**. Det kan bero på att ristaren ansett att utrymmet inte räckt till för en **þ**-bistav. Att en bistav inte har gått förlorad visar det foto som togs, innan kanten bröts av.

G225. Foto av runorna **faii** innan kanten bröts av.
Foto: SHM.

G225. Foto av runorna **faii** efter kantskadan.
Foto: Bengt A. Lundberg 1997.

Verbet finns i övrigt inte belagt från Gotland, men sammansättningen *biartfā(i)nn* (<* -*faihīna*- eller <-**faihna*-) finns på G 280 Pilgårdsstenen. Som Hans Kuhn och Else Ebel har påpekat uppträder *fā* med något enstaka undantag alltid med ordet runor som utsatt eller underförstått objekt (se E. Ebel, s. 30 ff. och 117 f.). Eftersom Botfus har svarat både för spjutspetsen och dess inskrift och ornamentik har ordet här möjligen använts med en utvidgad betydelse.

Eftersom uddljudande *h* före *r* redan fallit, då inskriften gjordes – jämför motsvarande bortfall av *h* i G 280 Pilgårdsstenen – kan **rani** återge personnamnet fvn. *Hrani* eller ett tillnamn identiskt med fvn. *Rani*. *Hrani* tycks ha varit ganska vanligt i Norge, jfr *Hrani inn viðfōrli*, också kallad *Hrani konungsfōstri*, som förmodligen var med kung Olav på Gotland (Heimskringla, Olov den heliges saga, kap. 1 och 4). Svenskt ursprung hade Harald Hårfagres motståndare *Hrani gauzki* (Heimskringla, Harald Hårfagres saga, kap. 13 och 17). Namnet var förmodligen inte heller ovanligt i Danmark under medeltiden, medan det av Lundgren och Brate (Svenska personnamn från medeltiden, 1892-1934) att döma sällan förekommit i Sverige. Troligen avser **rani** på den medeltida gravhällen Vg 193 Gamla Rådene kyrka mansnamnet *Hrani*. Huruvida **harani** på en medeltida gravhäll i Skänninge (S. B. F. Jansson, Fornvännen 1943, s. 377 och E. Wessén, Skänningebygdens runinskrifter (1966), s. 4 f.) avser ett mansnamn Rane är mera tveksamt.

Personnamn på *Bot-* är mycket vanliga på Gotland under medeltiden. Namnelementet *Bot-* har ansetts vara en kristen novation som uppkom i England och spred sig till bl.a. Norden med den kristna missionen. Förmodandet går tillbaka på O. v. Friesens uppsats *Personal names of the type Bótolfr* (1942). Utgångspunkten för namntypen skulle vara fornengelskans *Bóthild* och *Bótulf* (helgonet *St. Bótulf* i East Anglia 654; se *Historia Abbatum auctore Anonymo* § 4 i *Venerabilis Bæde*, ed. C. Plummer OUP 1975 (1890), s. 389), som är de vanligaste personnamnen på *Bot-* i Norden. De omkring tjugo olika personnamnen på *Bot-* i de nordiska språken är enligt O. v. Friesen ganska sena och saknas i personnamns- och ortnamnsmaterial i fornvästnordiskan och på runstenarna med undantag av några sena runstenar på Gotland. De hör inte till den ursprungliga uppsättningen av namn där. Det äldsta belägget torde vara från Norge från mitten av 900-talet: *Bótolfr af Qlvishaugi*. Antalet namn ökar i riktning från väster till sydöst. Namntypen är sällsynt på Island, i Norge uppträder namnen *Bótny* och *Bóthildr* från 1200-talet och framåt och blir mer vanliga mot slutet av medeltiden. I Sverige återfinns sju olika namn sammansatta med *Bot-* och namnen *Bothild*, *Botulf* och *Botvid* uppträder flera gånger i fornsvenskan. På Gotland finns enligt O. v. Friesen sjutton olika namn på *Bot-*, tillsammans belagda mer än sjuttio gånger. I fornengelskan återfinns nio olika sammansättningar med *Bót-*. Namnen *Bótwine* och *Bótulf* är de vanligaste och äldst är *Bótulf*, känt från mitten av 600-talet. De äldsta beläggen på kontinenten är från 700-talet, det rör sig framför allt om *Botulf*, *Buozolf*. Överensstämmelserna skulle vara en konsekvens av en ivrig anglo-irisk mission i slutet av 600-talet och under 700-talet enligt O. v. Friesen. *Bot-* var ett främmande personnamns-element som genom ett ordbildningsbruk kom att användas för att skapa nya typiskt nordiska namn (t.ex. *Botniautr*, *Botvatr*, *Botraifr*) utan direkt motsvarighet utanför Norden.

Kristian Hald (*Personnavne i Danmark Middelalderen*, 1974, s. 17 och *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 2, sp. 192) antar att *Botulf* är inlånat från fornengelskan. A. Janzén (*Personnamnen*, *Nordisk kultur* 7, 1947, s. 119) och E. Wessén (*Gotlands runinskrifter* 1, s. 21) hänvisar

till O. v. Friesen utan att ta direkt ställning till den. Adolf Bach uppfattar personnamn på *buoz(z)a* som kristna bildningar i Deutsche Namenkunde 1 (1953), s. 15 med hänvisning till O. v. Friesen. Henning Kaufmann anser att förekomsten av *bot* i anglosaxiska, tyska och nordiska källor tyder på ett samband med engelsk mission. (Ergänzungsband zu E. Förstemann, Althochdeutsche Personennamen (1968)).

Uppfattningen om ursprunget är dock inte enstämig. Anders Grape (De i fornsvenska inlånade personnamnen, 1911, s. 64 ff.) förmodar att Botulf till någon del har det östengelska helgonet Botwulf att tacka för sin spridning. Dyrkan av honom ha florerat i Danmark, men den kan även spåras i Sverige. Namnet uppträder inte på runstenar i Sverige och kan därför inte ha varit vanligt. Däremot tycks det uppträda tidigt på Gotland i runinskrifter och är arkivaliskt belagt under 1200-talets första hälft, t.ex. Bodulf Byrkin (dvs. från Björke), en gute på handelsbesök i England. Det är därför enligt A. Grape frestande att antaga, att Botulf inte är inhemskt nordiskt namn, utan hör till de importerade helgonnamnen. Förekomsten av *Bot-* och *-ulf* som mycket vanliga led i personnamnsbildningar, förleden *Bot-* framför allt på Gotland, gör dock ett sådant antagande vågat enligt A. Grape. Helgonkulten torde dock ha medverkat till namnets ökade spridning och frekvens i Sverige alltifrån 1300-talet, vare sig man vill se det som inhemskt eller inte. A. Grape frågar sig om det är ett tillfälligt sammanträffande med namnets vanlighet på Gotland och arkivaliskt belagda besök av gotlänningar på marknaderna i St. Botwulfs på 1200-talet.

I Byngen, Smissen och Listar, 1984, s. 169, n. 187 framhåller E. Melefors att ett engelskt ursprung är mycket osäker. Och i Gotländska ortnamn (1994, s. 70 f.) ställer sig I. Olsson kritisk mot en förklaring som bygger på inlån från England. *Bot-* är den allra vanligaste namnförleden på Gotland och kan ha varit populärt på Gotland långt före kristendomens ankomst. Åtskilliga gårdnamn med förleden *Bot-* hör till förkristen tid av döma av närheten till gravfält.

L. Ryman konstaterar i Kristna personnamnelement (i Från Götar till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996. 1996), s. 131-143 att efterlederna i ortnamn med tematiska personnamn på *Bot-* som förled är av yngre typ. Utbredningen av dessa ortnamn överensstämmer med den för de medeltida personnamnen på *Bot-*. Ortnamnens vittnesbörd är i och för sig förenlig med hypotesen om inlån. Sannolikt har det funnits ett sammanhängande östsvenskt område där namnelementet *Bot-* varit vanligt, i synnerhet på Gotland. Enligt L. Ryman kan namnelementet *Bot-* ha uppkommit i förkristen tid och senare kopplats samman med den betydelse ordet *bot* hade i det kristna språket.

Enligt H. Williams är det under 1100-talet och framåt, som kristna personnamn börjar bli vanliga i runinskrifterna. (Vad säger runstenarna om Sveriges kristnande? i Kristnandet i Sverige Gamla källor och nya perspektiv. Red. B. Nilsson. Uppsala 1996, s. 45-82). På de vikingatida runstenarna är den inhemska namntraditionen ännu obruten. Namnelementet *Bot-* har knappast sitt ursprung i en kristen föreställningsvärld och *Bot-* stammar knappast från England. Den medeltida populariteten i Norden beror delvis på det engelska helgonet Botulf och i fråga om det svenska fastlandet på det svenska helgonet Botvid. De varierande efterlederna i namnen på *Bot-*, förekomsten av dessa namn i de gotländska vikingatida runinskrifterna och kvinnonamnet *Bōtfrīðr* på runstenen DR 378 på Bornholm visar att namnleden varit införlivat i östnordiskt namnskick redan innan helgonet Botvid bidrog till dess popularitet. En vikingatida runsten från Eskilstuna med belägg på namnet Botvid (Fornvännen 1993, s. 228) är så tidig enligt H. Williams att namnet måste ha varit använt redan före den helige Botvid. Namnförleden *Bot-* (och andra former av den) är känd från England, men också från kontinenten och östra Norden. Den är därför inget säkert bevis på kristet inflytande – i varje fall inte exklusivt från England – på det runsvenska namnförrådet.

De av H. Williams anförda skälen är knappast tvingande. Kvinnonamnet Botfrid på DR 378 på Bornholm är inte entydigt med hänsyn till

dateringen av de bornholmska runstenarna och det samma gäller namnen på Bot- på de vikingatida gotländska runstenarna med hänsyn till textinnehållet. Runstenen från Eskilstuna med en ornamentik som kan bedömas på olika sätt och dess ortografi och kontaminerade uttryck *ræistu mærki* kan mycket väl höra hemma ett stycke in på 1100-talet. Den allmänna uppfattningen är att helgonet Botvids kvarlevor blev upptagna ur graven 1129. Translitterationen ägde ganska säkert rum 1176. Den folkliga kulten av honom kan vara tidig även om han officiellt först uppträder i Vallentunabokens kalender ("Vallentunakalendariet"), som i vilket fall inte tillkommit före 1173 utan snarast 1198 enligt G. Björkvall (Vallentuna Anno Domini 1198, red. S. Helmfrid, 1998, s. 93 och Skaramisalet, red. Chr. Palmblad, 2006, s. 78). För en tidig geografiskt spridd folklig kult talar möjligen en avbildning på en gravkista vid Husaby kyrka från senare delen av 1100-talet, som förmodligen framställer Botvid (I. Pegelow, Helgonlegender, 2007, s. 52 f.). Det kan alltså inte uteslutas att namnet i runinskriften på Eskilstunastenen har sin bakgrund i helgonnamnet.

Enligt E. Melefors (Gotländska gårdnamn. Typologi och ålder i Namn och kulturella kontakter i Österjöområdet, red. S. Nyström, 2001, s. 143-153) ser de gotländska Bot-namnen i inskrifter och gårdnamn ut att ha sin tyngdpunkt förlagd till medeltiden. En orsak till det skulle kunna vara en medeltida kodifiering av gårdsbrukarens namn. Månget gårdnamn på Bot- med koppling till gravfält, som har bedömts vara förkristet kan ha namngetts efter en bonde, som har burit ett av de medeltida namnen på Bot-, vilka var verkliga modenamn på Gotland under medeltiden. E. Melefors idé undanröjer problemet med kopplingen till de förkristna gravfälten.

Bland personnamnen på Bot- intar spjutspetsens *Bōtfōs* en särställning. Enligt O. v. Friesen är namn med efterled på *-fuss* fåtaliga och utgår alla från sammansatta adjektiv. Han förmodar att ett adj. **botfuss* 'botfärdig' funnits i missionsspråket och att det ligger till grund för namnet. R. Otterbjörk noterar (Hemfosa. Ett svårtytt ortnamn på Södertörn. Ortnamnsällskapet i Uppsala årsskrift 1955, s. 44) att *-fuss*

inte är vanligt som namnled i fornsvenskan i kontrast till forngutniskan, som kan uppvisa flera namn på *-fos*. Jfr *Bōtfōss* G 60, *Hailfōss(?)* G 136, *Rōþfōss* G 134. Enligt R. Otterbjörk fanns såväl hos goter som inom fornhögtyskt språkområde en stor mängd namn på *-funs*. Namn med adjektivisk slutled har karakteriserats som ett östligt drag i nordiskt namnskick. E. Wessén påpekar i G 60 att *Bōtfōss* intar en särställning så till vida att namnet har en åsyftad innebörd ”villig, ivrig till bot och bättring”. Han ser det som ett utpräglat kristet namn, förmodligen skapat i analogi med och i motsättning till hedniska namn på *-fuss*: isl. *Sigfúss* (fsv. *Sighus*) och *Vígfúss*. E. Wesséns bedömning av förefaller riktig. Noterbart är att spjutspetsens *Bōtfōss* förutom i G 60 i övrigt inte är belagt i nordiska runinskrifter. Det talar för en gotländsk proveniens för spjutet.

Trots de nämnda forskningsinsatserna är ursprunget för namnen på *Bot-*fortfarande oklart och torde så förbli så länge fakta saknas för en missionsverksamhet på Gotland.

Utan att närmare gå in på dateringsfrågan har Hanna Rydh på arkeologisk grund (1952) daterat spjutspetsen till första hälften av 1000-talet och enligt muntlig uppgift av L. Thunmark-Nylén kan den tidfästas till slutet av 900-talet eller till 1000-talet. Hon kategoriserar spjutspetsen till typ 2 med en dekortyp som är vanlig på norska spjutspetsar i *Die Wikingerzeit Gotlands III* (2006), s. 302, 304 och 307. Den för Jellingstilen så typiska djurslingan på spjutspetsen talar möjligen för den av L. Thunmark-Nylén anförda tidiga dateringen, eftersom denna stil dog ut mot slutet av 900-talet (D. Wilson, *Vikingatidens konst*. Signums svenska konsthistoria, bd 2.1995, s. 120). Att mera precist datera inskriften på språklig grund är inte möjligt. Förekomsten av verbet *fā* ’måla; rista’ ger endast en vid språklig datering. Det förekommer företrädesvis i de äldre vikingatida runinskrifterna, men också i några yngre. Bland föremålsinskrifterna återfinns det på Forsa-ringen (800-tal?) men också på koppardosan från Sigtuna (tidigt 1000-tal). Under äldre vikingatid uppträder det i inskrifterna på runmonumenten Rök, Gursten, Oklunda, och Sparlösa. Betydligt senare på runstenar från

1000-talets mitt i Hälsingland: Malsta, Hälsingtuna, Jättendal och Delsbo, vilket möjligen förklaras av att det där, liksom möjligen i fråga om Gotland, rör sig om ett reliktområde och att användningen av ordet i övrigt är på tillbakagång. Inte heller de diagnostiska runformerna ger någon säkrare datering än att de med sin blandning av runfomer hör till de senare inskrifterna från tidig vikingatid: **u**-runan med både högt ansatt bistav och bistav utgående från huvudstavens mitt, **q**-runan med ensidiga bistavar snett nedåt höger, **a**-runan med både ensidig och dubbelsidig bistav, den treledade **s**-runan och en **b**-runa med dubbelsidiga bistavar snett nedåt vänster snett uppåt höger. För **t**-runan med bistaven snett uppåt höger placerad till höger om huvudstaven rör det sig snarast om en missuppfattad förlaga.